

РЕЛЕВАНТНІСТЬ ДИФЕРЕНЦІЙНИХ ОЗНАК ГОЛОСНИХ ФОНЕМ СУЧАСНОЇ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ

Кузьменко Т.М.

Київський національний лінгвістичний університет
kutamy@ua.fm

The paper focuses on distinctive features of vowel phonemes in order to find out which features are principal and which are secondary in Modern German vocalism. The distinction of vowels according to the degree of tenseness, labialization, row (place of articulation) and raising is more important than their duration. In the speech the opposition “long – short” can be neutralized.

Key words: *distinctive features, tenseness, labialization, row (place of articulation), raising, duration.*

Сучасна німецька мова нараховує в системі вокалізму 15 монофтонгів, серед яких сім коротких ненапружених і вісім довгих напружених, та три дифтонги. Ієрархія монофтонгів представлена у так званому “трикутнику голосних”, відповідно до ряду та підняття спинки язика. Голосним монофтонгам притаманні певні диференційні ознаки, серед яких зокрема розрізнення:

- 1) за якісною ознакою: закриті напружені, відкриті ненапружені та закритий ненапружений /ɛ:/;
- 2) за участю губ: огублені (лабіалізовані) та неогублені (нелабіалізовані);
- 3) за приналежністю до ряду: голосні переднього, середнього та заднього ряду;
- 4) за підняттям спинки язика: голосні верхнього, середнього та низького підняття;
- 5) за квантитативною ознакою: довгі та короткі.

Диференційні ознаки “перетворюють інвентар фонем в систему” [2, с. 32], що характеризується як “триступенева для коротких голосних та чотириступенева для довгих (відповідно до підняття), де тривалість корелює з якістю, за виключенням /ɛ/ та /a/ [13].

Спираючись на універсальну класифікацію вокалізму, встановлену МФА, Б. Помпіно-Маршалл розподіляє голосні фонemi німецької мови на голосні високого (/i:/, /ɪ/, /y:/, /ʏ/, /u:/, /ʊ/), високо-середнього (/e:/, /ɛ:/, /ø:/, /o:/), низько-середнього (/ɐ/, /œ/, /ɔ/) та низького підняття (/a:/, /a/) [11, с. 90].

Напруженість як одна з якісних ознак голосних фонем являє собою дискусійне питання. З одного боку, вона визнається сегментною ознакою, яка разом із огубленням, тривалістю та положенням язика характеризує певний сегмент. З іншого боку, тривалість, а, відповідно, і напруженість є фонетичними корелятами складу, тобто мають розглядатися в межах супraseгментного рівня.

Протиставлення “напружений – ненапружений” базується переважно на різному ступені напруженості органів артикуляції, тобто визначається різними механізмами утворення звуків. Встановлено, що довгі закриті голосні є напруженими, а короткі відкриті голосні відрізняються відсутністю напруженості. Ця опозиція вірна лише для наголошених голосних. У ненаголошених складах напружені голосні втрачають свою тривалість, а якісні відмінності залишаються. Так, К. Рамерс наводить мінімальні наголошені пари голосних залежно від ступеня напруженості [12, с. 68] (див. табл. 1).

Таблиця 1

Мінімальні пари під наголосом (за К. Рамерсом)

Напружені довгі		Ненапружені короткі		Ненапружені довгі	
bieten	i:	bitten	ɪ	bäten	ɛ:
Hüte	y:	Hütte	ʏ		
Beet	e:	Bett	ɛ		
Höhle	ø:	Hölle	œ		
Mus	u:	muss	ʊ		
wohne	o:	Wonne	ɔ		
Bahn	a:	Bann	a		

Згідно з даними табл. 1, голосна фонема /ɛ:/ порушує чітку симетрію напружених довгих та ненапружених коротких голосних.

Іноді зазначають, що ненапружені голосні розміщені у трикутнику голосних більш центрально, ніж напружені. Цей факт іноді дозволяє називати їх “редукованими” [10, с. 12, 37], оскільки редуковані голосні можуть наближатися до нейтрального [ə], розміщеного у центрі трикутника.

Голосні фонemi сучасної німецької мови Т. Бекер розподіляє за їхньою яскравістю на палатальні (піднебінні), лабіопалатальні (губно-піднебінні) й лабіальні (губні) та за ступенем відкритості на закриті, середні та відкриті [5,

с. 61]. Ознака напруженості, яку автор розглядає в межах теорії складу, визнана якістю голосного. Напружені голосні є “яскравішими” за ненапружені, передні голосні – палатальними, задні – лабіальними. Лише високі та середньо-високі голосні варто розрізняти за їхніми якісними ознаками, тому вони і представляють найбільший інтерес дослідників, уважає Т. Бекер. Отже, система вокалізму німецької мови виглядає, на думку автора, таким чином (див. табл. 2).

Таблиця 2

Система голосних фонем німецької мови (за Т. Бекер)

	лабіальні		
<i>палатальні</i>			
<i>i</i>	у	и	закриті
<i>e</i>	ø	о	середні
а:		а	відкриті
передні		задні	

Т. Бекер виокремлює голосні /а:/ та /а/ з-поміж лабіальних та палатальних. Розрізнення переднього /а:/ та заднього /а/ свідчить про систему голосних, представлену у вигляді трапеції, а, відповідно, і про розбіжності у їхніх якісних характеристиках. Лабіалізовані голосні /у:/ та /ø:/ розміщені автором у центрі, що уподібнює їх до нейтрального [ə]. До того ж, у запропонованій класифікації відсутні короткі голосні фонemi, тому її не можна вважати повною.

Проблема диференційної ознаки “довгий – короткий” виникла у мовознавстві в 30-х роках ХХ ст. Більшість дослідників [6; 15] висували на розгляд такі питання: “що є найсуттєвішим: протиставлення “довгий – короткий” чи “напружений – ненапружений”, “чи можливо, що у зазначених прикладах still – Stiel [ʃtɪl] – [ʃti:l] тривалість представляє власну фонему /:/?”, “чи слід визнати довгі голосні дифтонгами різних видів, наприклад /i:/ = /ii/ або /ij/?...” [15, с. 25].

У роботах зарубіжних вчених пропонувалося додати до протиставлення “довгий – короткий” ознаку “наддовгий”, в результаті чого виникла опозиція “наддовгий – довгий – короткий” [6, с. 239-244]. Так, С. Мартенс та П. Мартенс, виокремлюючи певні умови прояву надтривалості голосних фонем, зазначають, “...якщо після довгого голосного випадає короткий

ненаголошений [ə], то цей довгий голосний часто стає “наддовгим”. Такого роду подовження вважається “свого роду “компенсацією” через випадіння ненаголошеного [ə] з початково повної форми слова (*leihen* [laeən] – *lieht* [li:t])” [9, с. 29].

Довгі голосні Й. Форххаммер, В. Вурцель та ін. пропонують називати “дифтонгами”, наприклад /u:/ – /uu/, /i:/ – /ii/ [7; 17]. Таке розуміння природи довгих голосних фонем надає підстави для скорочення системи голосних фонем німецької мови, яка може бути представленою лише короткими голосними. Заперечуючи цей факт, М. Адамус наголошує, що “тривалість має місце в німецькій мові фонологічно в двоморності монофтонгу, а не у двофонемності, як це має місце в англійській чи фінській мовах... Німецькі довгі голосні фонemi (/a:/, /o:/, /e:/, /ø:/) у жодному випадку не розкладаються на /a + a /, /o + o/, /e + e/, /ø + ø/, оскільки голосні /a/, /o/, /e/, /ø/ ніколи не існують у якості другого складника вокалічних фонемних сполучень” [4, с. 147], тому визнавати довгі голосні дифтонгами не вірно.

Найчастіше тривалість та якість голосних фонем розглядаються у сукупності. Проте постає питання, яка з цих ознак більшою мірою є вирішальною під час розпізнавання того чи іншого голосного. Так, О. фон Ессен уважав тривалість незалежним розрізнявальним засобом [6, с. 178], Г. Унгехоер та інші дослідники визнавали релевантним протиставлення “довгий – короткий” лише для голосних /a:/ та /a/ [14, с. 225]. Сучасні науковці надають перевагу якісному розрізненню голосних.

Проблема встановлення того, яка з диференційних ознак є більш вагомою для голосних фонем, залишається дискусійною. Німецькі фонологи Р. Візе, Т. Халль та ін. визнають тривалість головною, а напруженість другорядною серед інших диференційних ознак [8, с. 15; 16, с. 98]. Дослідження останніх років підтверджують, що тривалість вже є не дистинктивною, а здебільшого просодичною ознакою в системі голосних фонем, оскільки у мовленні протиставлення “довгий – короткий” поступово нейтралізується [1; 13].

Беручи до уваги позиції зазначених авторів, можна погодитись з думкою про релевантність лише якісних, а не кількісних диференційних ознак. Розрізнення голосних за ступенем напруженості, лабіалізацією, приналежністю до ряду та підняття є більш вагомим, ніж тривалість. Проте говорити про керівну роль тієї або іншої диференційної ознаки поки що неможливо, оскільки межі її модифікацій ще остаточно не визначені.

Література

1. Бондаренко Е.С. Територіальна варіативність голосних і приголосних сучасної німецької мови (експериментально-фонетичне дослідження) : дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.04 "Германські мови" / Е.С. Бондаренко. – К., 2005. – 218 с.
2. Зиндер Л.Р., Касевич В.Б. Фонема и ее место в системе языка и речевой деятельности / Л.Р. Зиндер, В.Б. Касевич // Вопросы языкознания. – 1989. – №6. – С. 29-38.
3. Abercrombie D. Elements of General Phonetics / D. Abercrombie. – Edinburgh: Edinburgh University Press, 1967. – 203 p.
4. Adamus M. Phonemtheorie und das deutsche Phoneminventar. Zur Typologie der germanischen Sprachen / M. Adamus. – Wroclaw: Ossolineum, 1967. – 191 S.
5. Becker T. Zur Repräsentation der Vokallänge in der deutschen Standardsprache / T. Becker // Zeitschrift für Sprachwissenschaft. – B.15. – Berlin, 1996. – S. 3-21.
6. Essen O.v. Allgemeine und angewandte Phonetik / O. v. Essen. – Berlin: Akademie-Verlag, 1979. – 228 S.
7. Forchhammer J. Allgemeine Sprechkunde / J. Forchhammer. – Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag, 1951. – 195 S.
8. Hall T. Syllable Structure and Syllable-Related Processes in German / T. Hall. – Tübingen: Niemeyer, 1992.
9. Martens C., Martens P. Phonetik der deutschen Sprache. Praktische Aussprachelehre / C. Martens, P. Martens. – München: Max Hueber Verlag, 1961. – 294 S.
10. Mooshammer Ch. Experimentalphonetische Untersuchungen zur artikulatorischen Modellierung der Gespanntheitsopposition im Deutschen / Ch. Mooshammer // Forschungsberichte des Instituts für Phonetik und sprachliche Kommunikation der Universität München. – Bd. 36. – München: FIPKM, 1998. – S. 3-191.
11. Pompino-Marschall B. Einführung in die Phonetik / B. Pompino-Marschall. – Berlin: de Gruyter, 1995. – 328 S.
12. Ramers K. Vokalquantität und -qualität im Deutschen / K. Ramers. – Tübingen: Niemeyer, 1988. – 256 S.
13. Steriopolo O. Kontrastiv-vergleichende Phonologie im Rahmen der komparativen Linguistik (Fortsetzung) / O. Steriopolo // Germanistik in der Ukraine. Jahrheft 11. – K.: Verlagszentrum der KNLU, 2016. – S. 114-128.
14. Ungeheuer G. Das Phonemsystem der deutschen Hochlautung / G. Ungeheuer // Siebs E. Deutsche Aussprache. – 19. Aufl. – Berlin: de Gruyter, 1969. – S. 27-42.
15. Werner O. Phonemik des Deutschen / O. Werner. – Stuttgart: J.B. Metzlersche Verlagsbuchhandlung und Carls Ernst Poeschel Verlag, 1972. – 90 S.
16. Wiese R. The Phonology of German / R. Wiese. – Oxford: Clarendon Press, 1996. – 126 p.
17. Wurzel W.U. Studien zur deutschen Lautstruktur / W.U. Wurzel. – Berlin: Akademie-Verlag, 1970. – 258 S.